

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM MŰVÉSZETI KAR
DOKTORI ISKOLA

Tari Eszter

Hagyományok a közép-jávai kortárs festészetben

A wayang a surakartai és yogyakartai festészetben

DLA-értekezés

Tézisek

Témavezető: Keserü Ilona festőművész, professor emerita

2010

Három ízben töltöttem el hosszabb időt Indonéziában, Jáva szigetének középső részén. Az első két alkalommal Surakartában, a harmadik alkalommal Yogyakartában éltem. E két város, akik hajdanán egy királysághoz tartoztak, most az élő közép-jávai hagyományok legfontosabb központjaiként egymás vetélytársai. Számomra a kisebb és alulfejlettebb Surakarta jelenti az autentikus tradíciót, ahol egymást áthatva virágoznak a kézműves és az előadóművészeti ágak. A legerőteljesebb hatást mind közül egy összművészeti produkció, az árnyjáték, indonézül wayang kulit előadás gyakorolta rám, mely spirituális közösségi program felhasználja az irodalom, a zene és az iparművészet eredményeit, kiaknázza az előadóművészet lehetőségeit. Ez az oka annak, hogy már diplomadolgozatomat e témában írtam a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán. Majd a dolgozat továbbfejlesztésének eredményeképpen került kiadásra 2009-ben ‚Jávai Árnyak’ című könyvem.

A közép-jávai kortárs festészetben gyakran bukkannak fel a wayang kulit történetek tartalmi, bábjainak és azok díszítéseinek formai aspektusai, mindamelllett, hogy a kortárs képzőművészek előszeretettel tartanak újszerű árnyjáték-előadásokat. A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskolájának doktorjelöltjeként a jávai árnyjáték és a festészet területén szerzett tudásom ötvözésével DLA értekezésemhez egy olyan kutatási téma körvonalazódott előttem, amely az általam elért eredményekre támaszkodva továbblépési lehetőséget nyújtott. Az indonéz kortárs képzőművészetről és főleg annak a wayanghoz fűződő kapcsolatáról mindezidáig tudtommal semmilyen magyar nyelvű írott anyag nem érhető el. A wayang-világ kutatása Surakarta és Yogyakarta kortárs festészetében meglehetősen újszerű téma Magyarországon.

A kortárs festészetet feltérképező kutatásomat már 2007-ben megkezdtem Surakartában, amikor vendégtanárként tanítottam az Universitas Sebelas Maret Képzőművészeti Szakán a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskolájának hallgatójaként. Legközelebbi, 2009-es kiutazásomkor az indonéz képzőművészeti élet központját, Yogyakartát vettem célba. A főváros után Yogyakartában a legélénkebb a kortárs képzőművészeti élet, míg a tiszta népi hagyományok nehezen lelhetőek fel. Kutatásomat itt a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásával tudtam megvalósítani.

Dolgozatom kilenc fejezetből áll, melyből az első négy a hagyományokkal, a következő négy néhány kortárs festőművésszel és művészeti galériákkal, az utolsó pedig saját alkotómunkámmal foglalkozik. Az első fejezetet, amely Indonézia kultúrtörténetét tekinti át dióhéjban, nagyrészt Bodrogi Tibor ‚Indonézia művészete’ című könyvére alapoztam. Ez a rész felsorakoztatja a wayang kialakulását megelőző fontosabb kultúrtörténeti és művészeti

emlékeket, amelyek összességében mind hatással voltak az indonéz modern festészet karakterének kialakulására.

A következő fejezet a jávai árnyjátékot, bábjátékot és előadóművészeti formákat felölelő wayangot mutatja be, szakkifejezéseinek definiálásával. Megírásához a magyar szakirodalomból Bodrogi Tibor már említett 1971-ben publikált könyve és Renner Zsuzsanna, Kelényi Béla kiállítási katalógusokban és az 'Új Művészet' című folyóirat bizonyos számaiban a '90-es években megjelent írásai szolgáltak kiindulópontul. A tág külföldi szakirodalomból nagy segítségemre volt többek között Claire Holt 'Art in Indonesia, Continuities and Change' című 1967-ben publikált könyvének a wayanggal foglalkozó fejezete. Személyes élményeim alapján említek meg néhány dalangot, szintársulatot és kortárs képzőművészt, akik a wayang megújításával kimagasló teljesítményt értek el.

Az iszlám terjeszkedése következtében a hagyományos festészet Jáván háttérbe szorult, míg a hindu vallású Bali szigetén tovább virágzott, sőt táptalajává vált a modern balinéz festészetnek. A jávai és balinéz kulturális háttér közös gyökerei és az iszlám elől Balira menekülő nemesség és kézművesek hatása révén a két sziget tradicionális festészetében sok hasonlóság lelhető fel. A balinéz tradicionális festészetről, a wayang Kamasanról szóló alfejezet megírásánál elsősorban Urs Ramseyer 'The Art and Culture of Bali' című könyvére hagytam, mindamelllett, hogy módom volt megtekinteni I Nyoman Mandra ma is élő Kamasan festőművész retrospektív kiállítását a Yogyakarta-i Sangkring Art Space-ben és elolvasni a hozzá kapcsolódó katalógust. Ennél a területnél további instrukciókat kaptam még I Wayan Karja balinéz festőművésztől, az Denpasari Állami Művészeti Intézet oktatójától.

A jávai hagyományos festészetről szóló 'Wayang beber' című alfejezet megírásában a felhasznált angol és indonéz nyelvű szakirodalom mellett sokat segítettek a helyi szakértőkkel, Bagyo Suharyono esztétával, Dani Iswardana szabadúszó festőművésszel, a Soloi Állami Művészeti Egyetemen oktató I Nengah Gusti Nurata és Soegeng Toekio festőművészekkel folytatott beszélgetéseim. Ennél a résznél elkülönítésre került az úgynevezett konzervatív és a kortárs festőművész típusa. Ezután még ugyanitt röviden bemutatásra került egy-két konzervatív festő.

Bár az indonéz kortárs festészet megismeréséhez számos külföldi kiadvány szerezhető be, elsősorban mégis maguk a művészek azok, akik olyan hiteles információval szolgálhatnak, amelyet rajtuk kívül álló személy még nem dolgozott fel. Ezt követve a szakirodalom feldolgozása mellett értekezésem második felében nagy hangsúlyt fektettem a műterem-látogatásokra és a festőkkel folytatott beszélgetésekre.

Astri Wright nevéhez fűződik a modern és kortárs képzőművészetet elmélyülten tárgyaló egyik legjelentősebb mű, az 1994-es 'Soul, Spirit and Mountain, Preoccupations of Contemporary Indonesian Painters', amelyben Wright a hagyományok megjelenését kutatja a kortárs vizuális művészeti ágakon belül, velem ellentétben nem csupán a wayang tradícióra koncentrálva. A '90-es évek óta rengeteg indonéz kortárs művészettel foglalkozó kiadvány és újságcikk jelenik meg, a kiállítások pedig el sem képzelhetők egy-egy színvonalas katalógus kiadása nélkül. A wayang formai megjelenését a festőművészetben elemző katalógus 1993-ban jelent meg Indonéziában 'Rupa Wayang dalam Seni Rupa Kontemporer Indonesia' címmel Wiyoso Yudoseputro és M. Sulebar Soekarman szerkesztésében, amely kiadvány elsősorban konzervatív festőművészekkel foglalkozik.

Nagy érték, hogy az indonéz hagyományos kultúra a kívülről jövő hatásokat folytonosan asszimilálva egészen napjainkig fennmaradt, mégis egyre kevesebb jávai foglalkozik saját tradícióinak tanulmányozásával és ápolásával. Éppen ezért a jávai képzőművészek egy része saját kulturális hagyományainak fennmaradásáért küzd kortárs eszköztáruk bevetésével. Kutatásom során a hagyományokat tisztelő, ugyanakkor haladó szemléletű kortárs jávai festőművészekre koncentráltam, akik közül három eltérő karakterű alkotót mutatok be részletesebben.

Dani Iswardana fiatal kortárs wayang beber festő, aki a hagyományos formát modern tartalommal tölti meg. Festészetével elhivatottan népszerűsíti a morális értékeket. A róla szóló fejezetet személyes beszélgetéseinkre alapoztam. Nasirun középkorú és már igen sikeres művész, aki a modern festészeti technikák használatával kortárs formába önti a wayang világ és a szűfizmus spirituális tanításait. A nagyszabású 2009-es önálló kiállítását kísérő katalógusában megjelent esszék és a vele folytatott beszélgetések sokat segítettek művészetének értelmezésében. Az idősebb generációhoz tartozó Kartika Affandi festőművésznő elsősorban az apai szellemi örökség felhasználásával kamatoztatta tehetségét. Személyes jellegű képei a női lét nehézségeiről mesélnek kendőzetlenül. A magánéletével erősen összefonódó munkásságának elemzéséhez a festményei között saját maga nyújtotta tárlatvezetése és a 2007-ben Jakartában kiadott indonéz nő művészekről szóló könyv nyújtott segítséget.

A '90-es évektől napjainkig gyorsuló ütemben erősödött fel az indonéz műkereskedelem, melynek eredményeként az utóbbi években az indonéz alkotások árai robbanásszerűen megemelkedtek a délkelet-ázsiai műtárgypiacon. Bizonyos indonéz művészek hihetetlenül meggazdagodtak, így őket példaképnek tekintve egyre többen választották a képzőművészeti pályát. A Yogyakartaiban összpontosuló nagy számú

művészközösség igényeihez mértén rengeteg kortárs képzőművészeti galéria nyílt meg. Ennek okán a nyolcadik fejezetben röviden bemutatom a fontosabb yogyakartai galériákat. E fejezet elkészítésére Michelle Chin és Christina Schott cikkei inspiráltak.

Az első időkben az indonéz látásmód és vizuális művészet közelebbi megismerése érdekében, bizonyos fokig elsajátítottam egyes hagyományos művészeti ágakat, mindamellett hogy festett vázlatokat is készítettem az engem körülvevő világról. Későbbi kinntartózkodásaim alatt a kutatás mellett nagyobb hangsúlyt helyeztem a festésre. Mivel a kinn töltött idő észrevétlenül, napról napra alakított rajtam, bár nehezen megfogalmazható, milyen változások is mentek bennem végbe, mégis vállalkozom rá az „Alkotómunkámról” című fejezetben. Saját művészeti kutatómunkám feldolgozáshoz felhasználtam Dr. Máthé Andrea és Bittig Vera kiállításmegnyitóimra írt szövegeit. A Faktor című sorozatomtól az Intro című sorozatomon át alkotómunkámban a mai napig érvényesülő koncepciót Hankiss Elemér gondolataival támasztom alá.

Jelen írás azt a hatalmas tudásanyagot foglalja össze, amit az említett forrásokból és a kinn töltött két év alatt szereztem be. Az általam összegyűjtött, rendezett és itt bemutatásra kerülő kutatási anyag reményeim szerint elősegíti azt, hogy innen Közép-Európából, Indonéziától oly messze, Keletre tekintve hagyjunk fel a sztereotípiákban való gondolkodással és tudatosan fogadjuk be az Ázsiában zajló művészeti élet dinamikus sokszínűségét. Ugyanis az indonéz képzőművészek ősi hagyományaik kiapadhatatlan forrásából táplálkozva, de már a nyugati technikák felhasználásával és szellemiség átértelmezésével az egyetemes művészettörténettől leválaszthatatlan eredményeket hoznak létre az utóbbi évtizedekben.

Az általam említett kortárs festőművészekon kívül vannak még néhányan, akiknek műveiben gyakran találkozhatunk a wayang formai és tartalmi megjelenésével. Közülük is érdemes lenne még néhányal bővebben foglalkozni, amire ez alkalommal a disszertáció terjedelmi keretei miatt nem kerülhetett sor. Gondolok itt többek között a „Wayang” című fejezetben megemlített Heri Dono és Eko Nugroho festészeti munkásságára és a „Kiállítóhelyek Yogyakartában” című fejezetben röviden érintett Entang Wiharso és Laksmi Shitaesmi művészetére.

Mint dolgozatomból kiderült, nem lehetséges pusztán csak a wayanggal, mint hagyományos művészeti ággal foglalkozni. A tradicionális iparművészeti formák, különösen a batik és a keris, egymással és a helyi hitvilággal és vallással (kejawen és szúfizmus) nagyon szorosan összefonódnak. Úgy gondolom, nagyszerű további kutatási téma lehetne más művészeti tradíciók, vagy valamely vallásos irányzat nyomon követése az indonéz kortárs képzőművészetben.

Végül, de nem utolsósorban, érdeklődésre tarthat számot más nyugatról elszármazott alkotók oeuvre-jében is nyomon követni a lehetséges változásokat egy annyira más kultúrában, mint amilyen például az indonéz.

Válogatott, azaz a *Tézisekben* hivatkozott művek Irodalomjegyzéke:

Bianpoen, C., Wardani, F., Dirgantoro, W (2007): *Indonesian Women Artists: The Curtain Opens*. Yayasan Senirupa Indonesia, Jakarta.

Bodrogi Tibor (1971): *Indonézia művészete*. Corvina Kiadó, Budapest.

Brittig Vera, Máthé Andrea, Supriyono, Rakhmat (2010): *Paintings 2007-2010, Pécs – Yogyakarta – Ubud*. Kiállítási katalógus a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával. Tari Eszter, Surakarta.

Chin, M.: *Contemporary Art in Yogya: Art Houses, Galleries and Street Art*. In: *Island Life*, No. 7, 2001.

Dahana, R. P., Fadjri, R., Khoiri, I., Malay, A., Malna, A., Sindhunata, R., Subanar, G. B., Wahyudin (2010): *Salam Bakti. Nasirun*. Sangkring Art Space, Yogyakarta.

Gunarsa, Ny., Vickers, V. (2009): *Retrospective I Nyoman Mandra, Kamasan – Bali*. An exhibition of the Griya Santrian Gallery under participation of the Sangkring Art Space. Griya Santrian Gallery, Sanur.

Hankiss Elemér (1997): *Az Emberi Kaland. Egy civilizáció-elmélet vázolata*. Helikon Kiadó, Budapest.

Holt, C. (1967): *Art in Indonesia, Continuities and Change*. Cornell University Press; Ithaca, New York.

Kelényi Béla: *A „Világhegy” a jávai árnyjátékban*. In: *Új Művészet*, 1993., IV. évf. 6. sz., p. 43-45.

Kelényi Béla, Renner Zsuzsanna (1991): *Vajang, jávai báb- és árnyjáték*. Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest.

Kelényi B., Renner Zsuzsanna: *Vajang. A jávai árnyjáték. A jávai bábjáték*. In: *Új Művészet*, 1992., III. évf. 5. sz., p. 32-37.

Kelényi Béla, Renner Zsuzsanna (1993): *Indonézia művészete, Soelaeman Pringgodigdo gyűjteménye*. Iparművészeti Múzeum, Budapest.

Ramseyer, U. (1977): *The Art and Culture of Bali*. Oxford University Press, Oxford.

Tari Eszter (2009): *Jávai Árnyak*. Ímea Kiadó, Pécs.

Wright, A. (1994): *Soul, Spirit and Mountain, Preoccupations of Contemporary Indonesian Painters*. Oxford University Press, New York.

Yudoseputro, W., Soekarman, M. S. (1993, szerk.): *Rupa Wayang dalam Seni Rupa Kontemporer Indonesia*. Penerbit Senawangi, Jakarta.